

PRAWO CYWILNE

CZĘŚĆ OGÓLNA I PRAWO

ZOBOWIĄZAŃ

NSP(W) II (grupa 2 i 3)
Semestr zimowy r.a.2022/23

Zobowiązanie

Art. 353 KC

§ 1. Zobowiązanie polega na tym, że wierzyciel może żądać od dłużnika świadczenia, a dłużnik powinien świadczenie spełnić.

§ 2. Świadczenie może polegać na działaniu albo na zaniechaniu.

PODMIOTY

- Podmiot uprawniony → wierzyciel
- Podmiot zobowiązany → dłużnik

TREŚĆ

- Uprawnienia wierzyciela → wierzytelność
- Obowiązki dłużnika → dług

PRZEDMIOT

- Świadczenie (wskazane treścią zobowiązania zachowanie się dłużnika na rzecz wierzyciela)

Stosunek zobowiązaniowy = Stosunek prawny typu względnego

- łączy podmioty indywidualnie oznaczone [zazwyczaj w chwili powstania zobowiązania; wyjątki – np. zobowiązania realne];
- w tym samym długu/wierzytelności może uczestniczyć kilku dłużników/wierzycieli;
- podmiot (podmioty) może występować w dwóch rolach jako dłużnik i wierzyciel (zob. w szczególności umowy wzajemne np. umowa sprzedaży);
- wzbogacenie podmiotowej struktury zobowiązania np. umowy na rzecz osoby trzeciej;
- wielostronne stosunku zobowiązaniowe np. umowa spółki

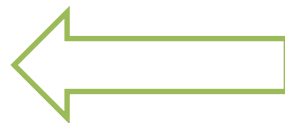
WIERZYTELNOŚĆ

Swoiste prawo podmiotowe względne (kieruje się przeciwko indywidualnie oznaczonej osobie tj. dłużnikowi i tylko przez niego może zostać naruszona).

Indywidualizacja dłużnika i świadczenia = roszczenie (uprawnienie podmiotowo i przedmiotowo skonkretyzowane)

KORELACJA

DŁUG

Zespół obowiązków dłużnika, których wykonanie prowadzi do zaspokojenia interesu wierzyciela.

Rozszerzona skuteczność wierzytelności

Zaciągnięcie zobowiązania nie ogranicza uprawnień dłużnika do rozporządzania składnikami swojego majątku! → **RYZYO NIELOJALNEGO ZACHOWANIA DŁUŻNIKA**

Ochrona interesów wierzyciela uzasadnia niekiedy rozszerzenie skuteczności jego wierzytelności **poza ścisły stosunek względny**.

Możliwość skierowania roszczenia do osób, które stoją poza pierwotnym węzłem zobowiązaniowym, a które jednak efektywnie **mogą** zaspokoić wierzyciela, a zarazem w myśl wskazań moralnych, skonkretyzowanych w ściśle określonych przypadkach ustawowych, **powinny** to uczynić.

**Ius ad rem
(art. 59 KC)**

**Skarga
pauliańska
(art. 527-534 KC)**

Ochrona
wierzyciela w
razie
nielojalnego
zachowania
dłużnika

SKARGA PAULIAŃSKA (Actio Pauliana)

Ochrona wierzyciela w razie niewypłacalności dłużnika (art. 527-534 KC)

Art. 527 § 1. *Gdy wskutek czynności prawnej dłużnika dokonanej z pokrzywdzeniem wierzycieli osoba trzecia uzyskała korzyść majątkową, każdy z wierzycieli może żądać uznania tej czynności za bezskuteczną w stosunku do niego, jeżeli dłużnik działał ze świadomością pokrzywdzenia wierzycieli, a osoba trzecia o tym wiedziała lub przy zachowaniu należytej staranności mogła się dowiedzieć.*

Przesłanki przedmiotowe ochrony

- Wierzytelność - jako przedmiot ochrony pauliańskiej
- Czynność prawna jako przedmiot, do którego kierowana jest skarga pauliańska
- Dłużnik jako strona czynności fraudacyjnej
- Fraudacyjny charakter czynności
- Korzyść majątkowa osoby trzeciej

Przesłanki podmiotowe ochrony

- Stan świadomości dłużnika
- Stan świadomości osoby trzeciej

Wierzytelność jako przedmiot ochrony pauliańskiej

Ochroną pauliańską objęte są **zaskarżalne wierzytelności pieniężne**.

1/ **Zaskarżalność wierzytelności** → Brak ochrony pauliańskiej dotyczy wszelkiego rodzaju zobowiązań naturalnych.

2/ **Istnienie wierzytelności** → Wierzytelność musi istnieć najpóźniej w chwili zamknięcia rozprawy ale **nie musi być wymagalna**.

3/ **Pieniężny charakter wierzytelności** → Ochrona pauliańska dotyczy przy tym zobowiązań pieniężnych *sensu largo**

**Zobowiązanie pieniężne w ścisłym znaczeniu – takie, których przedmiotem od chwili powstania jest określona suma pieniężna;*

**Zobowiązanie niepieniężne ze świadczeniem pieniężnym – takie, w których pieniądz nie jest pierwotnym przedmiotem świadczenia. Pieniądz służy jako surogat innego świadczenia.*

Czynność prawna dłużnika jako przedmiot, do którego kierowana jest skarga pauliańska

- Zaskarżona może być wyłącznie **ważna czynność prawna o charakterze rozporządzającym** (wywołująca skutek w postaci przeniesienia, zniesienia, obciążenia lub innego osłabienia prawa) lub o **podwójnym skutku**, na podstawie której osoba trzecia uzyskuje od dłużnika korzyść majątkową (**czynności przysparzające** tj. powodujące zwiększenie aktywów lub zmniejszenie pasywów osoby trzeciej).

 *Uwaga! Wyjątek : **Zrzeczenie się prawa** jest zaskarżalne, jeżeli istnieje **bezpośredni** związek pomiędzy zrzeczeniem się prawa a korzyścią osoby trzeciej – osoba trzecia nabyła ten sam składnik majątkowy, który wskutek zrzeczenia się wyszedł lub nie wszedł do majątku dłużnika i nie nabyłaby go, gdyby dłużnik nie zrzekł się prawa.

- Zaskarżone mogą być też czynności podejmowane w toku **postępowania sądowego (czynności procesowe)** np. ugoda czy cofnięcie pozwu ze zrzeczeniem się roszczenia.
- **Dłużnik** jako strona czynności fraudacyjnej
- Nie podlegają zaskarżeniu takie rozporządzenia, które następują w wykonaniu **istniejącego zobowiązania**.
- Nie podlega zaskarżeniu **zaniechania** dłużnika.
- Nie podlegają zaskarżeniu **inne zdarzenia cywilnoprawne** ani tym bardziej **zdarzenia niebędące zdarzeniami c-p.**

Fraudacyjny charakter czynności:

Czynność prawna dłużnika dokonana z pokrzywdzeniem wierzycieli

Art. 527 § 2

*Czynność prawna dłużnika jest dokonana z **pokrzywdzeniem wierzycieli**, jeżeli wskutek tej czynności dłużnik stał się **niewypłacalny** albo stał się niewypłacalny w wyższym stopniu, niż był przed dokonaniem czynności.*

- Pokrzywdzenie polega na tym, że wierzytelność nie może być zrealizowana i zrealizowanie jej w przyszłości jest również wątpliwe → minimalizacja szans na zaspokojenie interesu wierzyciela!
- Pokrzywdzenie wierzyciela = następstwo niewypłacalności dłużnika

NIEWYPŁACALNOŚĆ

to aktualny brak możliwości wywiązania się przez dłużnika z zobowiązań finansowych

Stan majątku dłużnika należy rozpatrywać przy uwzględnieniu **zasad egzekucji świadczeń pieniężnych**; niewypłacalność zachodzi wówczas, gdy **egzekucja prowadzona według przepisów KPC nie mogłaby przynieść zaspokojenia wierzytelności, gdyż brak wystarczających do tego składników majątkowych** (stanu niewypłacalności nie uchyla istnienie w majątku dłużnika składników niepodlegających zajęciu oraz obciążonych prawami dającymi innym osobom pierwszeństwo zaspokojenia [zastaw, hipoteka] w takim stopniu, że pozostała wartość danego przedmiotu nie wystarczy na zaspokojenie skarżącego wierzyciela.)

Korzyść majątkowa osoby trzeciej

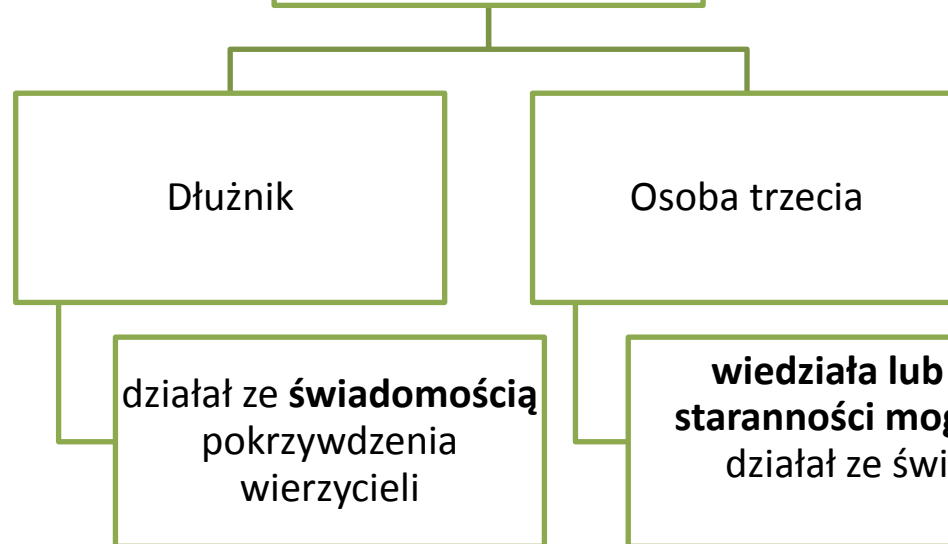
- W skutek dokonanej przez dłużnika czynności prawnej **osoba trzecia uzyskała korzyść majątkową** (w szczególności nabyła prawo majątkowe lub została zwolniona z zobowiązania).
- Dla dopuszczalności skargi pauliańskiej **nie ma znaczenia odpłatność lub nieodpłatność** czynności dłużnika; wiąże się to z rozumieniem przesłanki niewypłacalności → W art. 527 KC nie chodzi bowiem o korzyść majątkową w sensie potocznym!

Czynność odpłatna może powodować niewypłacalność dłużnika wówczas, gdy świadczenie należne dłużnikowi ma **mniejszą wartość** niż to, do którego jest on zobowiązany, a także wówczas, gdy otrzymany przez dłużnika ekwiwalent jest **nieosiągalny** dla wierzyciela (np. stanowią go usługi, przedmioty niepodlegające egzekucji, pieniądze, które dłużnik ukrył) albo gdy świadczenie należne dłużnikowi nie zostało spełnione i ma on jedynie roszczenie o jego spełnienie, a rzeczywista wartość tego roszczenia jest niższa od nominalnej (por. nieco inne stanowisko zajęte w wyr. SN z 11.7.2014 r., III CSK 247/13, OSN 2015, Nr 6, poz. 74). **Jeżeli natomiast dłużnik za swoje świadczenie otrzymał właściwy i podlegający egzekucji ekwiwalent, którego następnie się wyzbył, nie można zaskarżyć czynności odpłatnej, lecz przedmiotem zaskarżenia (przy spełnieniu przesłanek) może być ta czynność, w wyniku której ekwiwalent wyszedł z majątku dłużnika** (odmiennie wyr. SN z 2.10.2007 r., II CSK 323/07, niepubl.).

Art. 527 KC red. Gniewek 2021, wyd. 10/Machnikowski

Przesłanki podmiotowe

NAGANNA POSTAWA!

Przesłanki oceniane
w momencie dokonywania
zaskarżonej czynności prawnej!

Dłużnik **zdawał sobie sprawę** z tego, że jego czynność prawna **może** spowodować niemożliwość uzyskania zaspokojenia przez jego wierzycieli. Nie chodzi tu o zamiar pokrzywdzenia, a tylko o świadomość możliwości jego wystąpienia. (uwaga! art. 530 KC)
Świadomość ta nie musi odnosić się do żadnego konkretnego wierzyciela.

Domniemanie istnienia u dłużnika świadomości pokrzywdzenia wierzycieli (529 KC)

Rzeczywista lub możliwa (przy dołożeniu należytej staranności) **wiedza** osoby trzeciej ma obejmować dwa fakty:

- 1) że czynność prawna krzywdzi wierzyciela dłużnika i
- 2) że dłużnik o tym wie.

Domniemanie złej wiary osoby bliskiej (527 § 3 KC)
Domniemanie złej wiary stałego kontrahenta (527 § 4 KC)

Wyłączenie przesłanki złej wiary po stronie osoby trzeciej w tych przypadkach, gdy wskutek zaskarżonej czynności osoba trzecia uzyskała korzyść majątkową **bezpłatnie**. (528 KC)

Korzyść, za którą osoba trzecia nie spełniła ani nie zobowiązała się spełnić **ekwiwalentnego świadczenia** w ramach tego samego lub innego stosunku prawnego.

Art. 530 KC

*Przepisy artykułów poprzedzających stosuje się odpowiednio w wypadku, gdy dłużnik działał w **zamiarze pokrzywdzenia przyszłych wierzycieli**.*

*Jeżeli jednak osoba trzecia uzyskała korzyść majątkową **odpłatnie**, wierzyciel może żądać uznania czynności za bezskuteczną tylko wtedy, gdy osoba trzecia o zamiarze dłużnika **wiedziała**.*

Ochrona przyszłych wierzycieli

DŁUŻNIK → ZAMIAR

(wyłącznie i bezpośredni – jedynym celem dokonania czynności było spowodowanie niewypłacalności i przez to uniemożliwienie uzyskania zaspokojenia przez przyszłych wierzycieli.)

OSOBA TRZECIA → WIEDZA

PRZYSZŁY WIERZCIEL to ten, czyje prawo ma wynikać z **czynności prawnej**, która ma dopiero zostać **dokonana w przyszłości** czy z innego **przyszłego zdarzenia prawnego**.

Przesłanki podmiotowe ulegają :

- **złagodzeniu** w przypadku, gdy pomiędzy stronami zaskarżonej czynności istnieje związek (527 § 3 i 4 KC) oraz gdy jest to czynność nieodpłatna (528 i 529 KC),
 - Domniemanie złej wiary osoby bliskiej (527 § 3 KC)
 - Domniemanie złej wiary kontrahenta (527 § 4 KC)
 - Domniemanie istnienia u dłużnika świadomości pokrzywdzenia wierzycieli (529 KC)
 - Wyłączenie przesłanki złej wiary po stronie osoby trzeciej (528 KC)
- **zaostrzeniu** w przypadku czynności dokonanej z pokrzywdzeniem przyszłych wierzycieli (530 KC).

Zaskarżenie czynności i jego skutki

Wierzyciel może żądać by **sąd uznał za bezskuteczną względem niego** czynność prawną dokonaną przez jego dłużnika.

Sposoby realizacji uprawnienia (art. 531 § 1)

Wytoczenie powództwa o ukształtowanie

Podniesienie zarzutu procesowego w toczącej się przeciwko wierzycielowi sprawie z powództwa osoby trzeciej

Legitymacja czynna → pokrzywdzony **wierzyciel**

Legitymacja bierna → **osoba trzecia, która wskutek zaskarżanej czynności uzyskała korzyść majątkową**

Sukcesja uniwersalna

Legitymowanym biernie jest następca dłużnika pod tytułem ogólnym (reguły ogólne).

Sukcesja singularna (531 § 2)

Legitymowanym biernie jest osoba na której rzecz osoba trzecia rozporządziła uzyskaną korzyścią jeśli:

- 1) osoba ta wiedziała o okolicznościach uzasadniających uznanie czynności dłużnika za bezskuteczną **albo jeżeli**
- 2) rozporządzenie było nieodpłatne.

Wierzyciel

Dłużnik

Osoba trzecia

Dalszy nabywca korzyści

Termin zaskarżenia

Uznania czynności prawnej dokonanej z pokrzywdzeniem wierzycieli za bezskuteczną **nie można żądać po upływie lat pięciu od daty tej czynności** (537 KC).

→ **termin zawity!**

→ termin pięcioletni biegnie **oddzielnie dla każdego z dalszych rozporządzeń** korzyścią (na rzecz osoby czwartej i kolejnych) od daty jego dokonania, ale dopuszczalność zaskarżenia tych dalszych rozporządzeń zależy od tego, czy wcześniejsze ogniwa łańcucha czynności fraudacyjnych zostały zaskarżone w terminie lub są nadal zaskarżalne (termin ich zaskarżenia nie upłynął) w dacie wniesienia powództwa o ubezskuteczenie kolejnego rozporządzenia.
wyr. SN z 30.1.2018 r. (III CSK 394/16, Legalis)

Orzeczenie względnej bezskuteczności

Charakter konstytutywny!

Art. 523 KC

Wierzyciel, względem którego czynność prawna dłużnika została uznana za bezskuteczną, może z pierwszeństwem przed wierzycielami osoby trzeciej dochodzić zaspokojenia z przedmiotów majątkowych, które wskutek czynności uznanej za bezskuteczną wyszły z majątku dłużnika albo do niego nie weszły.

SKUTKI WYROKU → wyrok wydany na skutek skargi pauliańskiej uznaje czynność prawną dłużnika za **bezskuteczną względem wierzyciela**.

Sankcja wywiera **bezpośredni skutek**, gdy zaskarżona czynność **nie powodowała wyjścia żadnego przedmiotu z majątku dłużnika** (nie polegała na zbyciu prawa, lecz na jego **obciążeniu** np. ustanowieniu ograniczonego prawa rzeczowego). Wówczas wierzyciel prowadzi egzekucję przeciwko dłużnikowi (gdyż przedmiot zaskarżonego rozporządzenia znajduje się nadal w jego majątku), a prawo osoby trzeciej nie wpływa na zaspokojenie jego wierzytelności.

Gdy zaskarżona czynność pociągała skutek inny niż obciążenie prawa (**przedmioty majątkowe wyszły z majątku dłużnika albo do niego nie weszły**) wierzyciel może prowadzić egzekucję wierzytelności będącej podstawą skargi pauliańskiej z **majątku osoby trzeciej**.

Z całego majątku?

Z określonych przedmiotów majątkowych?

Zasada:

Egzekucja wobec osoby trzeciej może być skierowana do **tego przedmiotu majątkowego**, który wskutek zaskarżonej czynności wyszedł z majątku dłużnika i wszedł do majątku osoby trzeciej (np. przy przeniesieniu czy zrzeczeniu się własności) albo nie wszedł do majątku dłużnika i pozostaje w majątku osoby trzeciej (np. przy zwolnieniu osoby trzeciej ze zobowiązania do przeniesienia własności).

Wyjątek:

Jeżeli korzyść osoby trzeciej polegała na otrzymaniu rzeczy oznaczonych co do gatunku lub pieniędzy i uległy one pomieszaniu z rzeczami lub pieniędzmi tej osoby, egzekucja może być skierowana do **całego majątku** osoby trzeciej w celu uzyskania tej samej ilości pieniędzy lub zajęcia tej samej ilości takich samych rzeczy (wyr. SN z 25.10.2012 r., I CSK 139/12, Legalis).

Pierwszeństwo wierzyciela pauliańskiego (532 KC)

Wierzyciel prowadzący egzekucję z majątku osoby trzeciej korzysta z **pierwszeństwa** przed wierzycielami tej osoby, co znajduje wyraz w toku prowadzonej egzekucji.

Zwolnienie się osoby trzeciej

Art. 533 KC

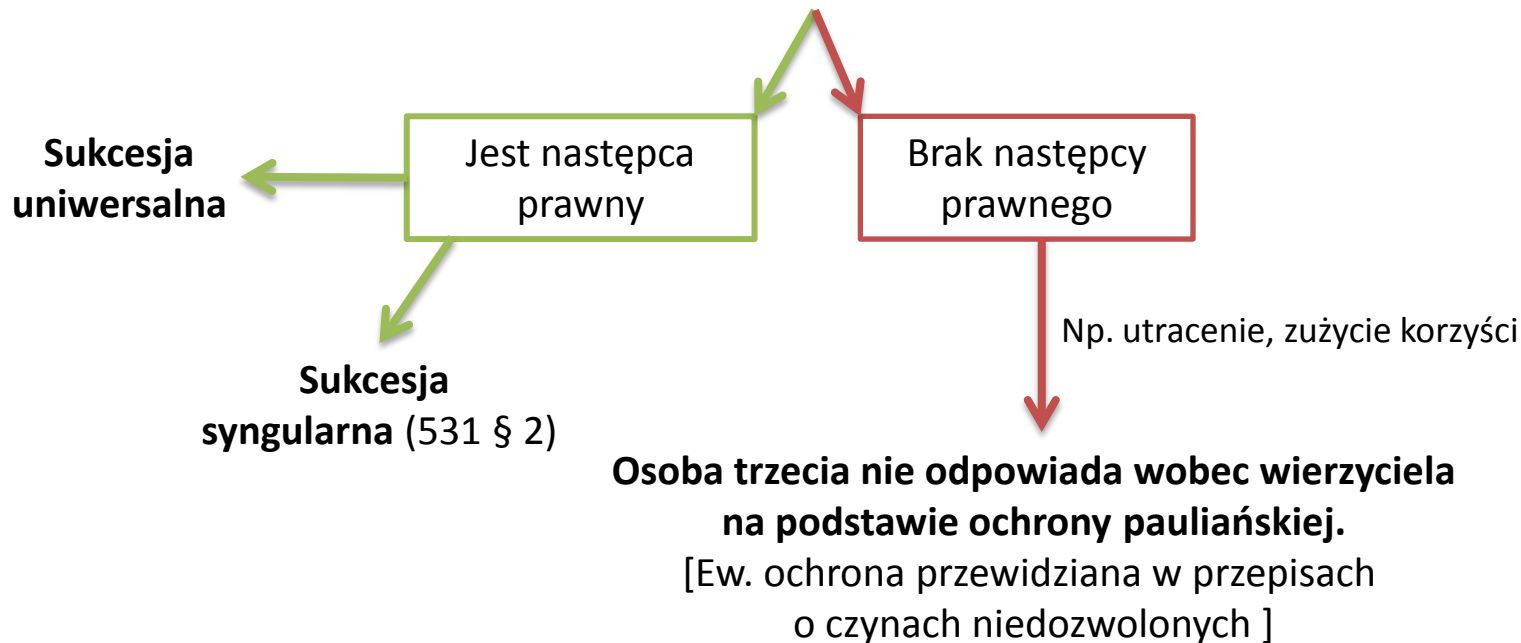
Osoba trzecia, która uzyskała korzyść majątkową wskutek czynności prawnej dłużnika dokonanej z pokrzywdzeniem wierzycieli, może zwolnić się od zadośćuczynienia roszczeniu wierzyciela żądającego uznania czynności za bezskuteczną, jeżeli zaspokoi tego wierzyciela albo wskaże mu wystarczające do jego zaspokojenia mienie dłużnika.

Upoważnienie przemienne (*facultas alternativa*) osoby trzeciej do zwolnienia się od zadośćuczynienia roszczeniu wierzyciela przez

zaspokojenie wierzyciela

wskazanie mu wystarczającego mienia
dłużnika

Co jeśli uzyskana korzyść nie znajduje się już w majątku osoby trzeciej?

IUS AD REM

Art. 59 KC

W razie zawarcia umowy, której wykonanie czyni całkowicie lub częściowo niemożliwym zadośćuczynienie roszczeniu osoby trzeciej, osoba ta może żądać uznania umowy za bezskuteczną w stosunku do niej, jeżeli strony o jej roszczeniu wiedziały albo jeżeli umowa była nieodpłatna. Uznania umowy za bezskuteczną nie można żądać po upływie roku od jej zawarcia.

Przesłanki zastosowania art. 59 KC:

- 1/ **Roszczenie osoby trzeciej** jako przedmiot ochrony
- 2/ **Umowa** jako przedmiot bezskuteczności względnej
- 3/ **Niemożność zadośćuczynienia roszczeniu**
- 4/ **Wiedza o roszczeniu osoby trzeciej / nieodpłatność umowy**

Roszczenie osoby trzeciej – jako przedmiot ochrony

- Roszczenie uprawnionego (osoby trzeciej) musi **istnieć** zarówno w chwili dokonywania zaskarżanej czynności przez zobowiązanego, jak i w chwili orzekania o bezskuteczności
- Roszczenie uprawnionego (osoby trzeciej) **nie musi jednak** w żadnym z wyżej wskazanych momentów być **wymagalne**
- Bez znaczenia jest podstawa prawna roszczenia (umowa, jednostronna czynność prawna, orzeczenie sądowe, bezpodstawne wzbogacenie...)
- Art. 59 KC ma zastosowanie wyłącznie do **roszczeń niepieniężnych**.
Wynika to z przyjętego rozumienia przesłanki niemożliwości zadośćuczynienia roszczeniu, która to niemożliwość nigdy nie zaistnieje w przypadku roszczenia pieniężnego. Ochrona roszczeń pieniężnych możliwa jest przez instytucję skargi pauliańskiej (art. 527 i n. KC)

Umowa fraudacyjna jako przedmiot bezskuteczności względnej

- Zaskarżona może być jedynie **ważna umowa** (w trybie art. 59 KC za bezskuteczne uznane **nie mogą** być uznane jednostronne czynności prawne ani inne zdarzenia prawne, które mogą uniemożliwić zadośćuczynienie roszczeniu)
- Umowa będąca przedmiotem zaskarżenia musi być **zawarta po powstaniu roszczenia**, które zostało udaremnione wskutek jej wykonania
- Fraudacyjną umową, którą można zaskarżyć na podstawie komentowanego przepisu, **może być również umowa czysto zobowiązująca**, np. umowa najmu
W odróżnieniu od przepisów o skardze pauliańskiej brzmienie art. 59 KC nie wskazuje na to, aby dopuszczalność jego stosowania była ograniczona do umów, które wywierają skutek rozporządzający.

Niemożliwość zadośćuczynienia roszczeniu

- Związek między wykonaniem zaskarżanej umowy i niemożliwością zadośćuczynienia roszczeniu wierzyciela (conditio sine qua non)
- Przesłanki **nie należy utożsamiać z niewypłacalnością** dłużnika, która dla zastosowania art. 59 KC nie ma żadnego znaczenia
- Roszczenia, których przedmiot świadczenia oznaczony jest **indywidualnie!**
- Roszczenia, których przedmiot świadczenia oznaczony jest **gatunkowo?**

Wiedza o roszczeniu osoby trzeciej / nieodpłatność umowy

- Chodzi o **wiedzę o roszczeniu wierzyciela** → nie ma wymogu, aby wiedza stron odnosiła się do wpływu zawieranej przez nie umowy na możliwość zaspokojenia roszczenia wierzyciela
- Spełnienie przesłanki wiedzy stron zaskarżanej umowy o roszczeniu wierzyciela nie jest konieczne w przypadku umów **nieodpłatnych** → wierzyciel, którego roszczenie nie może być zrealizowane *in natura* z powodu zawarcia umowy nieodpłatnej, może żądać uznania jej za bezskuteczną względem siebie nawet wtedy, gdy jej strony nie wiedziały o przysługującym mu roszczeniu

*Umowa jest nieodpłatna wówczas, gdy na jej podstawie nie doszło między stronami do wymiany świadczeń ekwiwalentnych pod względem ich wartości, przy czym mierniki tej ekwiwalentności powinny być rozumiane obiektywnie (rynkowo).

Realizacja uprawnienia wierzyciela

→ Powództwo o ukształtowanie

Legitymacja czynna do wystąpienia z żądaniem uznania umowy za bezskuteczną przysługuje **osobie, której przysługuje roszczenie, któremu zadośćuczynienie stało się niemożliwe w wyniku zawarcia umowy**

Legitymowane biernie są **łącznie strony umowy, której zawarcie uczyniło niemożliwym zadośćuczynienie roszczeniu**

Charakter konstytutywny!

SKUTKI WYROKU → wyrok wydany na skutek powództwa uznaje umowę fraudacyjną za **bezskuteczną względem wierzyciela**.

We współczesnej literaturze przeważa pogląd, w myśl którego w razie zawarcia przez kontrahenta dłużnika umowy fraudacyjnej z kolejną osobą wierzycielowi **nie przysługuje uprawnienie do żądania uznania za bezskuteczną tej drugiej umowy fraudacyjnej**, przenoszącej rzecz lub prawo na kolejnego nabywcę.

Niektórzy: **analogiczne stosowanie art. 531 § 2 KC?**

Termin zaskarżenia

Uznania umowy za bezskuteczną nie można żądać po upływie **roku od jej zawarcia**.

→ Termin zawity!